

■ **recensió**

REVISTA D'HISTÒRIA DE LA FILOSOFIA CATALANA,
Números 7/8, 2014 | Print ISSN 2014-1572 / Online ISSN 2014-1564
P. 155-158
<http://revistes.iec.cat/index.php/JOCIH>

J

osep Ferrater Mora,
Les formes de la vida catalana
Edicions 62, Barcelona, 2012

Joan Cuscó i Clarasó
jcusco@vinseum.cat

Amb motiu dels cent anys del naixement de Josep Ferrater Mora, considerat un dels filòsofs més importants de la cultura catalana del segle XX, s'ha reeditat un dels seus llibres més interessants: *Les formes de la vida catalana*, la primera edició del qual es va fer, des de l'exili a Xile, l'any 1944. Era el moment en què Ferrater Mora es trobava en aquell país de l'Amèrica del Sud acompanyat d'uns altres intel·lectuals catalans (com ara l'escriptor Xavier Benguerel i el poeta Joan Oliver, «Pere Quart»), els quals, com a bons companys de viatge, el van empènyer a escriure i a publicar aquest llibre sobre Catalunya i els catalans.

Des de la perspectiva intel·lectual, la Catalunya de les tres primeres dècades del segle XX va ser molt moguda. Hi va haver l'empenta dels autors modernistes, l'aparició del moviment noucentista de la mà d'Eugeni d'Ors i un niu d'autors anarquistes, lliurepensadors i bohemis. Noves idees, nous projectes i noves institucions que aportaren un munt de coses i, sobretot, molt d'entusiasme. I aquesta revifalla cultural vingué acompanyada d'una implantació ferma del catalanisme polític. En tot aquest procés, però, hi hagué un problema que Joan Estelrich ja detectà l'any 1925: una manca de cohesió i de continuïtat i excessos de messianisme i de personalismes. Després va venir la Guerra del 1936-1939 i la situació va canviar radicalment, els intel·lectuals catalans van a l'exili i qualsevol índex de sobirania política i cultural fou anul·lada.

Ferrater Mora recull les directrius del noucentisme promogut per Eugeni d'Ors, però escriu el seu treball després de la guerra a i des de l'exili (quan Catalunya ha quedat mancada de premsa i d'institucions culturals i polítiques i la seva llengua ha estat prohibida, quan Espanya és una dictadura uniformada i uniformadora i els ideals republicans i democràtics se n'han anat en orris). Aquest context delimita les intencions d'un llibre escrit per tal que el dolor no porti els catalans cap a la supèrbia d'un nacionalisme cec o cap al ressentiment que «destrueix la rel de l'existència i resseca la saba de la vida».

En el transcurs del primer terç i durant la segona meitat del segle XX, la reflexió sobre Catalunya i sobre els catalans ha estat constant, molt més que en d'altres cultures. De vegades per a donar sortida a l'entusiasme anàrquic i d'altres com a resistència enfront d'un context advers. *Les formes de la vida catalana* se situa a cavall dels dos períodes i ofereix una visió molt personal del país i del seu caràcter. Ferrater Mora, com el bo i millor de la intel·lectualitat catalana del moment, beu de l'obra d'Eugeni d'Ors. Aquest és el seu punt de partida (el cita sovint i n'agafa la sardana com a símbol del caràcter català). Després, elabora un treball de reflexió que podria aproximar-se a l'antropologia filosòfica, però que és, més aviat, un exercici més propi de la filosofia del llenguatge, d'aclariment de conceptes. I és un treball que es vol obert al demà. Aquest és un dels pocs llibres que Ferrater Mora va escriure en català i un text que, en certa manera, va esdevenir una mena de treball liminar per a d'altres: «Espanya y Europa» (1942) i la seva continuació a *Tres mundos: Cataluña, España, Europa* (1963). Algunes reflexions de les *Formes*, a més, seran desplegades en textos posteriors que han estat aplegats en diferents edicions de l'obra de Ferrater (i també en la que ara comentem), com «Catalanització de Catalunya» (1960).

El llibre és una obra que, com *La ben plantada* d'Eugeni d'Ors (que és la síntesi del moviment noucentista català escrita l'any 1911), cau en una anàlisi massa pura del mode d'ésser dels catalans, fet que l'any 1968 li criticà, en un llibre brillant i rotund (des del seu exili a Caracas), Rodolf Llorens i Jordana, el mateix Rodolf Llorens que l'any 1936 havia capgirat de dalt a baix l'obra d'Eugeni d'Ors, oposant el llibre *La ben nascuda* (reeditat l'any 2005) a *La ben plantada* de l'Ors. Un capgirament del moviment noucentista pensat a la premsa Model de Barcelona, quan Llorens fou detingut per la seva participació en els fets del 4 d'octubre de l'any 1934, és a dir, després d'adonar-se (i de viure en pròpia carn) que la filosofia d'Eugeni d'Ors no servia per a comprendre la realitat política i social de la Catalunya del moment.

La rèplica de Llorens i Jordana a *Les formes* de Ferrater és el llibre *Com hem estat i com som els catalans*, que fou publicat per Ariel, a Barcelona, i ha estat reeditat l'any 2009. Llorens hi desmunta el que per a Ferrater Mora són les quatre columnes vertebrals dels catalans: la continuïtat, el seny, la mesura i la ironia. I és, conjuntament amb *Notícia de Catalunya* de Jaume Vicens Vives i *Nosaltres, els valencians* de Joan Fuster, una obra imprescindible per a comprendre la cultura catalana contemporània.

En ser preguntat sobre les objeccions que li havia fet Rodolf Llorens, Ferrater diu que són certes, de la mateixa manera que és cert que el seu llibre, gràcies a aquest fet, ha obert un diàleg fructífer i, com bé saben vostès, el diàleg és el pensament en moviment i això sempre és bo. Del diàleg en surt el seny, aquella justa mesura que brolla del xoc de contraris, com bé li agradava

de dir a Ferrater Mora: «si la justa mesura consisteix a quedar-se a meitat de camí entre extrems, que, a més a més es combinen més o menys mecànicament, mereix el poc crèdit que té. Però si la justa mesura és el resultat d'atenir-se tant com sigui possible a una realitat, o una situació, després d'haver explorat a fons els extrems que les han falsejat, llavors canvien les perspectives.» Es tracta de no assimilar el «sentit comú» al «seny» (com bé sabia Eugeni d'Ors). Per a fer-nos una idea del que acabem de dir podem reproduir les paraules de Ferrater: «Els col·legues que m'han retret una excessiva idealització tenen raó de sobres (...). Vol dir això que el mètode 'idealtípic' fet servir en aquelles calendes fos absolutament infecund? No ho crec: ha tingut la seva funció com a punt de partida d'un debat.»

Les formes de la vida catalana, a més, ofereix una visió molt personal i molt poc documentada del caràcter dels catalans, molt subjectiva i amb un to elitista. Com bona part dels assaigs de Ferrater, també pateix de l'excessiu zel de l'autor a l'hora de mostrar les seves opcions i idees i, just quan arribem a les darreres pàgines sembla desdir-se de tot el que ha dit i, abans que algú li pugui retreure o contradir algunes de les seves argumentacions, accepta que «la vida catalana és, com tota existència humana, últimament irreductible, i per això una anàlisi com la que ací hem intentat accomplir es proposa descriure-la, però no arribar veritablement a comprendre-la». Ferrater adopta una excessiva precaució, que denota, també, certa precipitació en la primera elaboració del llibre, més motivada pel context polític que per una ferma voluntat de l'autor.

El lector d'avui, doncs, ha de tenir en compte, primer, que quan escriu *Les formes de la vida catalana* té uns determinats i abrandats companys de viatge i viu a l'exili; segon, que és una persona amb una ironia gairebé escèptica; tercer, que el seu pensament va evolucionar amb el pas dels anys, a mesura que també anava depurant el seu estil, essent la de l'adequació entre la forma i el contingut una preocupació de primer ordre en Ferrater, sempre. Per què ho diem? Per entendre allò que llegim i perquè en textos posteriors a l'any 1944 (que es van anar incorporant en les edicions posteriors de *Les formes de la vida catalana*) diu coses ben interessants per a l'època i per al moment actual de la cultura catalana, per exemple sobre la diferència de ritmes entre Catalunya i la resta d'Espanya. Dos exemples: «la història no és simplement la realització d'una possibilitat, sinó que és la realitat mateixa» i «un poble no pot passar la seva vida renaixent sense treva. Si aquest interminable renaixement revela la seva vitalitat, revela també alguna cosa d'essencialment incompleta i mancant.»

Per aquest motiu, *Les formes de la vida catalana* és un llibre amb valor històric i la seva reedició té sentit per a pensar millor el present. I per a reflexionar sobre la gran quantitat d'obres que al llarg del segle XX s'han escrit per a parlar dels catalans i de Catalunya, com a símptoma no només d'una insatisfacció o d'un entusiasme, sinó també d'una incapacitat de seny, de plenitud

i de continuïtat reeixits. Penso que ho resumeix perfectament ell mateix, com podran llegir al llibre: «que el català sigui aquell per a qui Catalunya és com un ferro roent, però com un ferro al qual haurà de forjar una bella arquimesa, en lloc de deixar que miserablement es refredi o en lloc d'extreure'n follament, frenèticament, algunes fugisseres espurnes». Amb tot, s'ha de dir que en aquest punt Ferrater ja s'allunya molt de la seva primera intenció a l'hora de redactar aquestes «formes de vida» dels catalans, que era la de dirigir-se als qui no eren catalans. A poc a poc, Ferrater va canviar l'interlocutor i acabà per dirigir-se, enterament, als catalans (als qui havien perdut la guerra i el país). I el llibre pateix i es ressent d'aquest canvi d'interlocutor (o «canvi de destí», com el defineix ell mateix just a l'inici de l'assaig).

En tot cas, i en relació als assaigs d'aquesta temàtica fets per autors anteriors, *Les formes de la vida catalana* és capaç d'obrir un espai de reflexió en què no pretén glorificar els catalans, sinó invitar-los a viure amb la màxima plenitud. I per això cal tenir les idees clares i saber que el màxim grau d'independència també implica el màxim grau de diàleg, que la vida és un moviment constant d'obrir-se a la realitat. Des de l'exili, Ferrater no descriu (com diu que fa) sinó que posa unes «regles de joc» per a una «actitud catalana» davant de la vida, que s'allunyi del ressentiment i de la nostàlgia.

Les «formes» que tracta Ferrater són quatre o, més ben dit, dues parelles. La continuïtat i la mesura i el seny i la ironia. Les dues primeres són «formals» i les segones són «materials», segons ens diu. Però, a més, elles conformen una xarxa ben teixida, perquè la continuïtat i el seny són formes col·lectives i la mesura i la ironia són formes individuals. A més, les formals abracen tota la vida i les materials li donen contingut. I totes juntes fan que la vida adquireixi sentit i consciència. La més important és la continuïtat i la que ens apareix més treballada i assumida és la ironia. El seny és l'hereu de la *sophrosyne* i de la *sapientia* clàssiques i la mesura és la capacitat d'argumentar en un encaix constant entre l'experiència i el raonament.

Ferrater estudia les quatre formes per veure'n els seus límits i les seves possibilitats, i fa una aposta de model de vida dels catalans a partir d'elles. De les quatre formes de què tracta el llibre la que ell assumeix millor com a autor és la de la ironia. En el fons, el que fa és posar en joc el seu constant desig de claredat perquè la vida catalana sigui més conscient d'ella mateixa, més cultivada, civilitzada i original (com deixa entreveure en algunes frases on parafraseja d'Ors).